

Alena Svobodowa

INTERPRETACE TEXTU V ČESKOSLOVENSKÉ VZDĚLÁVACÍ SOUSTAVĚ

1. VĚDECKÉ CHÁPÁNÍ INTERPRETACE

Interpretaci literárního díla chápeme v odborné literatuře jako proces poznávání literárního textu. Interpretace není totožná s analýzou textu. Analýza textu je proces jazykově stylistický. O analýze textu¹ hovoříme, bereme-li v úvahu výrazové prostředky a formu vyjedřování. Při analýze nesledujeme tolik pochopení smyslu textu, ale spíše smysl použitých výrazových prostředků, jedná se tedy o rozbor vyjadřovacího materiálu. Interpretace znamená vyjádřit totéž jiným způsobem než v původním textu. Interpretace je chápání, poznávání, pozorování, výklad, je to kladení dvou věcí vedle sebe tak, aby každá měla jinou formu. Společnou základnou je obsah. Funkcí interpretace je přenést věc z jednoho prostředí do druhého v takové podobě, aby se i v jiném prostředí pochopila. Interpretovat lze například věcné texty, zákony, nařízení, vyhlášky. Nejčasteji se ale o interpretaci mluví v souvislosti s literárním dílem. Interpret potom musí ovládat vlastně dva "jazyky", ten, ve kterém je orginál vyhotovený, a ten, do kterého se interpretuje. Interpretem může být zkušený čtenář, který postřehne signály originálu a na jejich základě si utvoří vlastní představu o díle. Z toho vyplývá, že totéž dílo mohou různí interpreti chápat různě, více způsoby. Je to zejména tehdy, je-li autor ve svém díle vzhledem k adresátovi tolerantní a nechává mu dost

¹ J. M i s t r í k: Štylistika, Bratislava 1985, s. 33-36.

prostoru pro vlastní fantazii, na vlastní dotvoření díla. Z toho vysvítá, že každý interpret je potenciálně omylný, a každá interpretace vyjadřuje jen relativní pravdu².

Interpretací tedy rozumíme jednak pěstování uměleckého citu člověka a podněcování pocitů, které mu zpřijemňují život, jednak schopnost aktivně a z vlastní iniciativy se umět pěkně, znajímavě a přiměřeně vyjadřovat.

Pozn.: Od analýzy a interpretace textu ju nutno ještě odlišit architektoniku textu (Mistrík J., Štylistika, SPN, Bratislava 1985, s. 339). Slovo architektonika pochází z řečtiny. Jeho prvaní část arch-, archi- vyjadřuje vyšší stupeň hodnoty označené druhou částí, a tak architektonika textu představuje vyšší rovinu textu než tektonika, místo pojmenování architektonika se používá i termín makrokompozice a analogicky k termínu tektonika termín mikrokompozice. V architektonice textu se sledují slohově postupy uplatněné při zapracování textu, při zobrazování obsahu a jejich výsledky, tj. ucelené a uzavřené slohové útvary neboli komunikáty. Slohový postup je pouze způsob, postup skládání textu, zatímco slohový útvar (komunikát) je již hotová ucelená, obsahově i formálně uzavřená textová jednotka. Slohový postup je proces a útvar je rezultat tohoto procesu. V systematicke slohových postupů a útvarů (komunikátů) se tedy rozlišuje dvojice pojmů: popisný slohový postup a popis, informační postup - informace, vyprávěcí postup - vyprávění, výkladový postup - výklad.

Při koncepci (rozboru) textu se realizují tři stupně.

Prvním je typologie, to jest zjišťování různými metodami, co je v daném textě typické, co textu vtiskuje určitý charakter, tzn. co je v něm svérázné a pozoruhodné. Znamená to sledování výrazných formálních prvků, které identifikují jeho podstatu. Typologie neodhaluje text zcela, pouze signalizuje. Je to tedy sledování a zjišťování dat, která si žádají vysvětlení, typologie naznačuje, co skrývá nebo může skrývat text, který se nejprve jevil jako homogení celek.

Druhým stupněm je interpretace, to jest přesné určení vlastnosti textu na základě předcházející typologie, při typologii vycházíme z formy a k formě se vracíme, při interpretaci se vychází z formy a směřuje se k obsahu, přičemž jsou sledovány i ty složky uměleckého textu, které stojí mimo text (téma, autor, doba apod.). Text je tedy sledován nejen z jazykových, ale i dalších hledisek, ale zároveň i z hledisek psychologických a sociálních

² J. M i s t r í k: O práci s literárnym textom. Interpretácia čítankového textu, Bratislava 1973, s. 8-12.

tvůrčích kontext uměleckého textu. Typologizovat znamená hledat a odhalovat fakta, interpretovat znamená fakta vysvětlovat.

Třetím stupněm je práce s literárním textem ve škole. Jedná se o tak zvanou didaktickou aplikaci. Rozumíme jí výchované, propagační a praktické využití textů pro plnění všeobecných, širších cílů ve škole, v první řadě ideologickou, estetickou a jazykovou výchovou žáků ve škole. V tomto smyslu je už text živým slovem, cílevědomou výpovědí člověka.

2. ŠKOLNÍ LITERÁRNĚVÝCHOVNÁ INTERPRETACE TEXTU

Vymezení pojmu: Školní literárněvýchovná interpretace sleduje především výchovné cíle. Interpretace literárního textu v literárněvzdělávacím systému má specifickou funkci determinovanou pedagogicko - didaktickými zřeteli³. Všeobecně lze říci že cílem školní interpretace literárního textu je záměrně a metodicky konstruktivně formulovat žákovské vědomí ve vztahu k literatuře, systematicky rozvíjet proces literárního vzdělávání, tj. proces postupně se zdokonalujícího porozumění a zážitku z literární tvorby. Literárněvýchovná interpretace je různá v různých věkových stupních žáků.

Na nižším stupni základní školy v 1.- 4. ročníku respektují ve vztahu k literatuře učební osnovy tři následující přístupy⁴, interpretační, informační (informatický) a ilustrační.

Interpretační přístup je příznačný pro školní literárněvzdělávací a výchovnou práci. Na nižším stupni základní školy se realizuje při hodinách čtení a elementární literární výchovy. Charakterizuje ho orientace na estetický (čtenářský) zážitek a s ním související emocionální a estetické podněty literárního textu a zároveň na racionální zpracování vnějších a vnitřních (skrytých) významů textu - na jeho interpretaci.

Interpretační přístup spočívá ve využití poznávací a pragmatické stránky obsahu literárního textu, nebo i umělecko - vědeckého či populárně vědeckého. Čtení a literární výchova tím umožňují plnit i aktuální úlohy vyplývající z potřeb kulturního a společenského života. Využívá se zde všech čtenářských a kulturálních zkušeností žáků. Souvisí s tím i výchova uvědomělého dětského čtenáře spojená s výchovou divadelního, filmového a televizního diváka a rozhlasového posluchače.

³ J. J u r č o, V. O b e r t, Didaktika literatury, Bratislava 1984, s. 48.

⁴ V. O b e r t, Práca s literárnym textom pre deti a mládež, Bratislava 1984, s. 10.

V rámci tzv. ilustračního přístupu slouží literární text pro děti a mládež jako komplementární text doplňující názorněji výklad (vysvětlování) učitele, resp. představuje spontánní projev žáka při aplikaci metody rozhovoru ve většině předmětů učebního plánu. Při práci s literárním textem žáci poznávají bohatství a krásu přírody a světa, hodnoty lidské práce apod. Vzhledem k určité hierarchii činností žáka jakožto příjemce literárního textu, podle toho, která činnost je vysunuta do popředí v postupnosti od jednoduchého ke složitějšímu, lze volit i opačný postup, tzn. nejprve se zabývat přístupem ilustračním, potom informačním a nakonec interpretačním. Zároveň přitom lze využít i typologii virtuálního příjmu žáka rozpracovanou E. Balcerzanem⁵ opírající se o určitou modelovou situaci, ve které je žák potenciálním partnerem autora a učitele v podmínkách organizované didakticko-literární komunikace (metakomunikace) a je projektovaný v textu.

Ve vyšších ročnících se školskou interpretací literárního textu v první řadě plní následující literárně-vzdělávací úkoly:

- 1) primární výklad smyslu literárního díla,
- 2) obohacování historického, teoretického a hodnotového poznávání literatury,
- 3) rozvíjení logického a tvořivého myšlení v literatuře,
- 4) osvojování si metodické stránky výkladu literárního díla,
- 5) formování čtenářské osobnosti.

Interpretace ve škole může probíhat jednak v připravené (zformulované, hotové) podobě, jednak v podobě procesuální (nezformulované). Pro učitele to tedy znamená jednak prohloubení poznání ústrojnosti textu a v důsledku toho výběr ideověestetického specifického učiva důležitého pro vyučovací proces, jednak podklad pro rozpracování návodu a stanovení postupů (činností), metod a forem při interpretaci textu ve školních podmínkách při hodině literatury.

Učitel čerpá z individuální percepce vjemu textu a tu obohacuje o teorii interpretace výkladů. Tyto dva komponenty (empirický a teoretický) tvoří východisko pro základní aktuální přístup rozpracování plánu vyučovací hodiny literatury a v ní konkrétní práci s literárním textem. Jedná se o tak zvanou komplexní přípravu na školní interpretaci⁶.

⁵ E. B a l c e r z a n, Przez znaki, Poznań 1972, s. 45-98.

⁶ J. M a c h y t k a, Komplexní příprava k školní interpretaci Olbrachtova Nikolaj Šuhaje, "Český jazyk a literatura", 1971-1972, č. 8, s. 343-345.

Do komplexní přípravy na školní interpretaci literárního textu patří zřetel literárněvědního charakteru, zřetel pedagogicko-psychologický a zřetel metodický. Zřetel literárněvědního charakteru je zaměřen především na výrazně ideové a umělecké hodnoty textu, na jeho strukturu (zejména obsahovou a formální), na vztah mezi textem a autorem, textem a dobou v díle a mimo dílo, respektive též na pozoruhodné literárněhistorické souvislosti atd.

Z pedagogicko-psychologických hledisek zahrnuje příprava analýzu významu ideových a uměleckých hodnot textu z aspektu školního literárního vzdělání a výchovy. Analýza se zároveň rozšiřuje o určení vztahu žáků k textu. To znamená, že se buduje na předchozích vědomostech a zkušenostech žáků, na jejich zkušenostím komplexu a zároveň se zkoumá které momenty textu vyvolávají zájem žáků a které tento zájem tlumí. Důraz se klade na impuls k samostatné práci, k samostatným projevům žáků a na podmínky, za jakých se bude v konkrétní třídě pracovat.

Metodická příprava bezprostředně navazuje na literárněvědnou a pedagogicko-psychologickou přípravu. Je zaměřena na stanovené cíle vyučovací jednotky (hodiny), obsahu i metod a ostatních výchovně vzdělávacích a esteticko-výchovných činností. Precizní stanovení cíle každé vyučovací hodiny a cílů jednotlivých vyučovacích kroků je základem úspěšnosti vyučovacích výsledků. Učitel musí mít však stále na zřeteli vazbu mezi hlavním cílem a cíli etapovými.

Připravená interpretace literárního textu je vedle školního literárního textu druhou nejdůležitější pomůckou učitele. Interpretace obsahuje interpretační aspekty, které vymezují určitou didaktiku interpretace⁷.

1) Interpretací si žáci především upřesňují nejadekvátnější pochopení smyslu uměleckého textu a pochopení jeho vztahu ke skutečnosti.

2) Literárněvýchovná interpretace se opírá obsahově a metodologicky o poznatky pokrokové literární vědy. Není však s literárněvědnou interpretací totožná. Jejím neoddelitelným znakem je didaktický zřetel, který orientuje její obsah, rozsah a postupy.

3) Jejím základem je r o z u m o v á poznávací činnost, kterou se proniká do uměleckého obrazu: analýza, syntéza, abstrakce, zobecnění, srovnávání. Tím se podporuje a k t i v i t a s m y s l ů a c i t u. Obraznost uměleckého textu vyvolává slovesnými prostředky počitky, vjemy, představy, city a volní hnutí. Součinností rozumové a smyslově citové stránky se při interpretaci prohlubuje poznání, tedy aktivní estetické osvojování a prožitek díla jako souboru esteticko-etyckých hodnot.

⁷ S. C e n e k, O orientaci I a II, "Český jazyk a literatura 1978-1979, č. 8, s. 337-342, č. 9, 1978-1979, s. 387-393.

4) Praxe tento proces uskutečňuje tím, že se analytická práce v diskusi k o m b i n u j e s jinými druhy práce s textem: citacemi, s výrazným čtením, s aktivním poslechem kvalitního přednesu, s tvořivou reprodukcí, s aktualizací ap.

5) Koordinace rozumové a smyslově emociální aktivity při interpretaci podporuje uvědomělé osvojení hodnot díla. Uvědomělost se stává jedním z cílů interpretace.

6) V literární výchově není interpretace izolována, není věcí "o sobě". V zájmu efektivnosti literární výchovy je ústrojně : z a č l e n ě n a do celkového literárněvýchovného systému a procesu a má v něm svou motivaci a funkčnost.

7) Má-li uplatnit interpretace svůj úkol, neobejde se bez zjišťování f u n k č n í c h vztahů mezi jednotlivými složkami díla (tematickými, kompozičními a jazykovými).

8) Literárněvýchovná interpretace je výběrová, ne všechny texty vyžadují, aby byly interpretovány. Výběr je závislý na estetickovýchovné funkci textu a na možnosti jeho využití při postupné realizaci plánovaného literárněvýchovného procesu.

9) Interpretovaný text je nutno uvést do širšího literárního a společenského kontextu. Výhodně se tak děje zejména tehdy, srovnává-li se nová čtenářská zkušenost (nový dojem) s podněty z dřívějšího. Srovnáváním a hodnocením se rozvíjí myšlení o literatuře.

10) Na vyšším stupni literárního vzdělání se při interpretaci upřesňuje rozpoznání díla nebo jeho složky jakožto určitého obecného žánru, směru, literární metody.

11) Interpretace je obsahově a ovšem i metodiky spjata s literární teorií. Nejedná se pouze zjednodušeně o oblast vlastní poetiky, či struktury, ale i o oblast obecných otázek umělecké literatury, např. vztah literatury ke skutečnosti, otázky funkce literatury.

12) Při interpretaci se rozvíjejí receptivní a produktivně jazykové dovednosti. Při diskusi, která probíhá při interpretaci, se cvičí dovednost pojmenovávat přesně nejen jevy z oblasti literární, ale i z oblasti zobrazeného světa.

13) Úspěch interpretace závisí mnoho na a k t i v i t ě a aktivizaci žáků v oblasti myšlení, citů, obrazotvornosti, zájmu. Vhodnou základnou je zde diskuse s problémovými otázkami.

14) Rozpoznáváním významu děl a jejich složek se interpretací cvičí smysly, fantazie city a myšlení, vytvářejí se měřítko etického a estetického

hodnocení. To umožňuje čtenáři lépe se orientovat ve světě i v sobě samém.

15) Mnohofunkční interpretace je pro žáky náročnější než poslech učitelova výkladu. I její řízení je náročné. Proto je nutno udržovat zájem o interpretaci. Je proto nutno, aby ji prováděl učitel sám, ale řídil ji heuristickou činností žáků.

16) Interpretace se tak stává významnou složkou moderní pedagogiky, neboť poznatky získané interpretací jsou nástrojem k tomu, aby si žáci osvojili metodu dobře a samostatně rozumět dalším setkáním s literaturou.

17) Interpretace textu má diagnostické možnosti. Ukazuje stupeň operativních neverbálních poznatků, schopností a dovedností v rozvoji k aktivnímu vztahu k literatuře.

Při stanovení těchto aspektů nutno zdůraznit, že didaktika literárněvýchovné školské interpretace se vzpírá každé všepłatné interpretační šabloně. Naopak předpokládá veškerou učitelovu kreativitu ve vztahu k textu i k žákům, nechceme-li dospět k nežádoucímu stereotypu a těžkopádnosti.

Alena Svobodová

THE INTERPRETATION OF A LITERARY TEXT IN THE CZECHOSLOVAK
EDUCATIONAL SYSTEM

Summary

The purpose of the interpretation of a text is the cultivation of aesthetic feeling of man and the stimulation of the sensations, which make his life pleasant on the one hand, and that of the ability of expressing himself actively and on his own initiative, being of great interest, nicely and adequately on the other hand.

The school literary-educational interpretation pursues the aim of educational goals in particular. It is to form the student in the relation towards literature and especially to develop systematically the process of literary education.

Nowadays so-called text analyses have been recommended. Here the teacher follows the aim not only of the literary part, but also the laws of the structure of the text, the style of the author and things like that.

The analysis results in the dynamic grasping of the text, consequently in its aesthetic purpose as well. This analysis is demanding on the teacher's work and supposes his creative activity.